

סימן ח

ברכת האילנות בחודש הגאולה – עניינה והלכותיה

עש"ק פרשת ויקרא ב' דניסן תשס"ט

(ס"ק א' שם) כתב "שמשמע מדברי הטור והשו"ע דנקטו בימי ניסן דווקא, דדווקא בימי ניסן ראוי לברך ברכה זו ולא קודם לכן ולא אח"כ וכ"מ מלשון הגמ"י. והביא דברי החולקים והוסיף: "אבל הברכ"י אות ב' כתב דברכה זו על דרך האמת שייכא דווקא לימי ניסן עכ"ל. וכ"כ בספרו 'מורה באצבע' אות קצ"ח דהמדקדקים מקפידים שיהא בניסן דווקא ויהיה שתי אילנות ויוצאין לשדה לברך" עכ"ל. ומסיק "כיוון דאיכא פלוגתא בזה, וכ"מ מלשון הגמ' דדווקא בניסן, וגם קיי"ל ספק ברכות להקל – אין לברך אלא דווקא בניסן, וכן עמא דבר. מיהו מי שאיחר ולא בירך בניסן נראה דיכול לברך אח"כ בלא שם ומלכות". ע"כ.

ג. ברכה על אילן עם פירות

המרדכי (סי' קמ"ח) כותב בשם הר"ר יוסף שמברך גם כשרואה את האילנות לאחר שהצמיחו פירות וכ"כ האגודה וההגהות מיימוניות. אך הטור כתב, שאין לברך אלא על הבלוב, ולא לאחר שגדלו הפירות, וכ"כ הב"י (שם) וכן פסק בשו"ע. והפרי מגדים (א"א סק"א) דייק בלשון השו"ע שכוונתו לפשרה בין הדעות, וכתב דכל שלא נגמרו הפירות כל צרכם יכול לברך, כיוון שלא נקבעו עדיין לברכות המיוחדות לפירות.

ד. ברכה על אילנות סרק

בעל שו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' כ"ח) כותב שאין לברך אלא על אילנות מאכל,

א. מקור הדין

בגמ' ברכות דף מ"ג ע"ב מובא: "אמר רב יהודה: האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי אילני דקא מלבלבי אומר ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם". וכן נפסק ברמב"ם (פ"י מהל' ברכות ה"ג): "היוצא לשדות או לגנות ביומי ניסן וראה אילנות פורחות וניצנים עולים, מברך ברוך אתה ה' אמ"ה שלא חסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ונאות כדי ליהנות בהן בני"א. וכן נפסק בשו"ע (או"ח סי' רכ"ו): "היוצא בימי ניסן וראה אילנות שמוציאות פרח אומר בא"י אמ"ה שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בני אדם. ואינו מברך אלא פעם אחת בכל שנה ושנה, ואם איחר לברך עד אחר שגדלו הפרות לא יברך עוד".

ב. זמן הברכה

מתי זמנה של ברכה זו? בגמ' בברכות (דלעיל) כתוב "ביומי דניסן", אך הריטב"א (ר"ה י"א ע"א) כתב שימי ניסן הם לאו דווקא, שכל מקום ומקום לפי פירותיו. לעומת זאת הרי"ף נקט כלשון הגמ' וכן משמע ברמב"ם והשו"ע (שם) שמדובר בניסן דווקא. ואם כי המ"ב (שם ס"ק א') כתב דאורחא דמלתא נקט, שאז דרך ארצות החמים לבלבב, וה"ה גם בחודש אחר, כל שרואה הבלבוב פעם ראשונה. אך הכף החיים

והמור וקציעה (סי' רכ"ה) חלק וכתב שאפשר גם על אילנות סרק, אך המ"ב (שם סק"ה) וכף החיים (שם ס"ק ב') כתבו כדעה הראשונה שאין לברך אלא על אילן מאכל.

ה. ברכה על אילן בודד

הראב"ה (סי' ק"כ) והרא"ה (בחידושו) כתבו שאף על פי שנוסח ברכה זו נאמר בגמ' בלשון רבים, ניתן לברכה אפילו על אילן אחד. אך בעל שו"ת הלכות קטנות (שם) מדייק מלשון הרמב"ם והגמ' שהברכה ניתנה רק בריבוי אילנות. והחיד"א כתב (מורה באצבע קצ"ח) שצריך לכה"פ שני אילנות, ואפילו הם ממין אחד.

ו. ברכת האילנות בשבת

בכה"ח (שם סק"ד) הביא פוסקים שהיו נמנעים מלברך ברכת אילנות בשבת, שמא יטלטל האילנות או יקח בידו מהפריחים להריח, ועוד מביא – שלדברי המקובלים שניצוצי הקדושה מתבררים ע"י הברכה, יש כאן מעין מלאכת בורר בשבת. אך ודאי נראה שהטעם העיקרי הוא עפ"י סוד, ומדינא אין איסור. ולכן אדם שלא תהיה לו הזדמנות נוספת לברך, ונזדמנו לו אילנות מאכל בשבת, יברך בשבת, שהרי מעיקר הדין אין איסור להריח עצי הדס מחוברים, והחשש שמא יתלוש שייך רק באילנות שיש בהם פרי הראוי לאכילה. (שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' קצ"א) [ועיין בתשובה לקמן סי'... שהוכחנו שבמקום זיכוי הרבים, שאם יברכו בשבת יותר אנשים ישתתפו בברכה, יש לברך בשבת עיי"ש].

ז. חיזור אחר ברכת האילנות

למרות שברכת האילנות היא אחת מברכות

ח. ביאור הברכה

מההקפדה לברך דווקא על אילנות מאכל משמע שהברכה היא על הפירות, וכנוסח הברכה: "אילנות טובות ליהנות מהם בנ"א". אך אם כן צ"ע, מדוע זמנה של ברכה זו נקבע דווקא ליומי ניסן, לימי הבלוב שבהם עדיין אין פירות על האילן?

ואמנם הבן איש חי בפירושו להגדה של פסח כתב על עניינה של ברכה זו – "דמזכירין בריות טובות בברכת האילנות כדי ללמד שילמד אדם מוסר מהאילנות הטובים המלבלבים, והאדם עץ השדה להיות ג"כ בחינת טוב למצוא חן ושכל טוב בעיני אלוקים ואדם". כלומר, מכיוון שאדם נמשל לעץ, נבחרה הברכה לימי ניסן שבהם העץ מלבלב, ומכך ייקח האדם מוסר לגבי עצמו. אך עדיין השאלה בעינה עומדת – אם כן מדוע דווקא אילנות מאכל?

ונראה לבאר, שברכה זו אינה כשאר ברכות

ולפרות ולרבות ולמלא את העולם השומם.
ב. אצל אברהם נאמר: **"ויוצא** אותו החוצה"
(בראשית ט"ז ה') ובמדרש (הובא ברש"י
שם) מבואר: **"שהגביהו הקב"ה מעל
הכוכבים ואמר לו צא מאיצטגנוותך"**, כלומר
צא מהרגליך הטבעיים אל דרך חדשה שמעל
הטבע.

ג. לנביא יחזקאל נאמר: **"קום צא אל
הבקעה"** (יחזקאל ג' כ"ב), וזאת מכיוון שהיה
יחזקאל באותה שעה בחוץ לארץ והיה צריך
לצאת מטומאת ארץ העמים כדי לזכות
לנבואה. וכן בחזון העצמות נאמר: **"היתה
עלי יד ה' ויוציאנו ברוח ה' וינחני בתוך
הבקעה והיא מלאה עצמות"** (שם ל"ז א').
כדי לראות את חזון תחיית המתים הלאומית
היה צריך **לצאת** מהיכן שהיה נמצא.

וע"כ נראה שאף היציאה בברכת האילנות,
מעוררת אותנו לצאת מהתרדמה שבה היינו
שרויים ולהתבונן בטבע, ולראות, שכמו
שבטבע ישנן תקופות של תרדמה ושל
חולשה, אך לאחר מכן ישנה התחדשות,
התרעננות, כך באדם – **"כי האדם עץ השדה"**
– האביב מהווה התחדשות לכלל הכוחות
הקיימים.

ומדוע דווקא ניסן? על ניסן נאמר **"החודש
הזה לכם ראש חודשים"** (שמות י"ב ב') –
החודש הזה יש בו כח של ראשונות, אך
מכיוון שאותם כוחות עדיין לא יצאו אל
הפועל, לכן מברכים דווקא על פריחה של
אילנות מאכל, ולא על גמר הפרי.

גם הגאולה שהתחילה בניסן, היתה בכח, אך
לא הסתיימה בפועל. יציאת מצרים היא
ראשית התהליך, אך עדיין לא קיבלו ישראל
את התורה ולא התנחלו בארצם. לכן ניסן,
חודש האביב, הוא ראש חודשים, וחג הפסח

הראייה, אשר אינן תלויות בזמן כלל, ובכל
זמן שרואים אותם ניתן לברך עליהם (ובתנאי
שיחלפו שלושים יום מהראייה הקודמת).
לעומת זאת ברכת האילנות היא ברכה
שבפירוש נקבעה דווקא ליומי ניסן. ונראה
שמהות הברכה הזו היא להדגיש ולהמחיש
את הקשר שיש בין התחדשות הטבע והאביב
ובין התחדשות הגאולה והתורה. הטבע
מתחדש אמנם בכל רגע, אך הכניסה לחיי
השגרה של **"מנהגו של עולם"**, נטלה מן
האדם את היכולת לחוש זאת ולהתפעם
מהיופי שבטבע. ברכת האילנות באביב
בחודש ניסן היא בעת הלבוב והפריחה, אז
מתחדשת בנו ההתפעמות מהטבע לאחר ימות
הגשמים הרדומים ובעקבותיהם. להבדיל
משאר ברכות הראייה, כאן אין הברכה על
הדומם (הרים, נהרות מדבריות וכדו') אלא
דווקא על ההתחדשות של פריחת ימי ניסן.

על כן נקט השו"ע בלשון: **"היוצא בימי
ניסן"**, וכן כתבו הברכ"י (שם) וכה"ח (שם)
שיש לברך ברכה זו דווקא **מחוץ לעיר**, בשדה
שיש בו אילנות מלבליים. היציאה מהעיר
באה לעורר אותנו לצאת החוצה, לצאת
ממצבנו המופנם והמכונס, ולראות את יופיו
של העולם וברכת ה' השופעת עלינו ולהודות
לו על חסדיו. במיוחד לאחר ימי החורף והקור
הסגריריים, שבהם היינו כלואים וספונים
בבתינו ולא ראינו ביופיה של הבריאה.

ואכן הביטוי **"יציאה"** מורה על שינוי ומעבר
לתקופה חדשה, כפי שמצאנו לכך כמה
דוגמאות בתנ"ך:

א. אצל נח נאמר: **"צא מן התיבה אתה ואשתך
ובניך"** (בראשית ח' ט"ז), ואין זו סתם יציאה
החוצה, אלא עד היציאה היו אסורים
בתשמיש המיטה ועתה נתבעים לצאת

מפירות א"י, שהרי זהו חלק מתוכנה של הברכה.

ההנאה מפירותיה של ארץ ישראל ומברכת ה' עליה איננה מנותקת ואיננה נוגדת את עבודת ה' ועמל התורה. וראוי להביא בעניין זה את דברי "הבן איש חי" בשו"ת תורה לשמה (סי' תי"ח) ומפני מתיקות הדברים נביאם כלשונם, וז"ל:

שאלה: אנכי העבד זיכני השם יתברך וקבעתי דירתי בארץ הקדושה תוב"ב צפת תוב"ב. והנה רחוק מן העיר באיזה שעות יש מקום אחד אשר גם הוא מארץ ישראל, שיש בו פרדסים ונמצאים שם פירות חשובים טובים ומתוקים ומשובחים במאד מאד, אשר גם בשאר ארצות המגדלות פירות טובים יש לפירות אלו שבח ויתרון. והנני שואל ממעלת כבוד תורתו: אם ארצה לילך בזמן גידול הפירות למקום ההוא ואשב שם איזה ימים כדי לאכול מפירות הטובים שבו, אם יש בזה איזה פקפוק ממידת חסידות ללכת ממקום למקום מהלך איזה שעות בשביל אכילה והנאה של מותרות הגוף, כי כל אכילה זו היא בכלל מותרות נחשב, או דילמא שרי גם לפי מידת חסידים, משום חיבוב ארץ ישראל, כי פירות [אלו] הם של ארץ ישראל, ויש מצוה בהליכה לשם לאכול מפירות החשובים של ארץ ישראל. יורנו המורה לצדקה, ושכרו כפול מן השמים.

תשובה: גם לפי מידת חסידים לית בהא פקפוק וחשש, דכן מצינו בגמרא דעירובין (דף למ"ד ע"א): אמר רבה בר בר חנה: כי הוה אזלינא בתריה דרבי יוחנן למיכל פירי דגנוסר, כי הוינן בי מאה הוה מנקטינן לכל חד וחד עשרה ועשרה, ולכל מאה מינייהו (לא) הוה מחזיק להו צנא בת תלתא סאוי, והוה אכיל להו לכולהון וכו'. עיין שם. הרי

הוא חג האמונה – לראות את כל התהליך מראשיתו, ולהאמין שיהיה לו ייעוד והמשך. ההנאה מן הפריחה בחודש ניסן, באה מתוך הכרה עמוקה ואמונה בהנאת הפירות העתידה לצמוח ממנה. "אמונה – זה סדר זרעים... המאמין בחי העולמים וזורע" (מדרש תהילים י"ט). על אילנות סרק אין מברכים, גם אם פריחתם מרהיבה ביותר, מפני שעיקר הברכה היא על ההנאה מהאמונה בתהליך הצמיחה שעתיד לצאת מן הכח אל הפועל, ולא על הנאה מהיופי המצוי. ישראל מונים חודשים לפי מולד הלבנה, ולא כאומות העולם המונים לפי חודשי החמה, מפני שהלבנה מתחדשת, והם עתידים להתחדש כמותה ולפאר ליוצרים על שם כבוד מלכותו (ברכת הלבנה). גם בתקופות שפל, אנו מאמינים שאפשר לשנות ולתקן, כפי שבטבע יש תקופת שפל ותקופת לבלוב ופריחה.

וכפריחת האביב שהיא תהליך דינמי, כן גאולתם ישראל. וכדברי הרב זצ"ל באורות (ישראל ותחייתו כ"ח) "הגאולה נמשכת היא והולכת. גאולת מצרים וגאולת העתיד השלמה היא פעולה אחת שאינה פוסקת, פעולת היד החזקה והזרוע הנטויה, אשר החלה במצרים והיא פועלת את פעולותיה בכל המסבות. משה ואלהו גואלים הם לגאולה אחת, המתחיל והגומר, הפותח והחותם הם יחד ממלאים את החטיבה, ורוח ישראל מקשיב הוא את קול התנועות של פעולות הגאולה, ההולכות מכל המסיבות עד מלא צמיחת קרן הישועה במלואה וטובה".

זאת – ועוד. היציאה מבית המדרש לראות את לבלוב העצים ויפי הטבע, מבטאת את הקשר החי שבין חיי התורה לבין העוה"ז ויופי הבריאה והנאה מפירותיה, וביחוד

חסידיים ולית ביה פקפוק, ולכן, מאחר שגם אתה השואל כוונתך לשם שמים, בשביל חיבוב ארץ ישראל ולהודות לה' על הארץ ופירותיה הטובים – לך אכול בשמחה, והכל הולך אחר כוונת הלב. והיה זה שלום, ואל שדי ה' צבאות יעזור לי. כה דברי הקטן יחזקאל כחלי נר"ו.
והדברים מאירים.

מפורש שהיו מהלכין רבי יוחנן וסיעת מרחמוהי מאה רבנן ממקום למקום כדי לאכול פירות מתוקים וטובים. וכל הליכתם בשביל זה, שכן מוכח מן הלשון, ובודאי הם היו מכוונים בזה בשביל חיבוב ארץ ישראל, לאכול מפירות המתוקים וחשובים שלה, וכוונתן לשם שמים, והנה ודאי כולם היו חסידיים וקדושים. נמצא דבר זה הוא משנת